

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

**УКРАЇНА ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ
СЬОГОДЕННЯ:
В ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНОЇ
МОДЕЛІ РОЗВИТКУ**

Монографія

Харків
«Право»
2026

Авторський колектив:

Бившева Л. О., кандидат економічних наук, доцент; *Бобело В. С.*; *Волошина О. О.*, кандидат економічних наук, доцент; *Зеркіна О. О.*, кандидат економічних наук, доцент; *Комарницька І. І.*, доктор юридичних наук, професор; *Мельник О. А.*, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник; *Мошноріз М. М.*, кандидат філологічних наук; *Павлюх М. В.*, кандидат наук із соціальних комунікацій; *Палагута В. І.*, доктор філософських наук, професор; *Радомська Л. А.*, кандидат філологічних наук, доцент; *Требін М. П.*, доктор філософських наук, професор; *Фоміченко І. П.*, кандидат економічних наук, доцент; *Федосенко М. Б.*; *Шабат-Савка С. Т.*, доктор філологічних наук, професор

Рецензенти:

М. А. Козловець – доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України (Жидомирський державний університет імені Івана Франка);

Ю. А. Пономаренко – доктор юридичних наук, професор (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого);

В. Ф. Смоляннюк – доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Військова академія імені Євгенія Березняка)

*Рекомендовано до видання вченою радою
ГО «Аналітичний центр сучасної гуманітаристики»
(протокол № 1 від 15 січня 2026 р.)*

Україна перед викликами сьогодення: в пошуках оптимальної моделі розвитку : монографія / [І. І. Комарницька, О. А. Мельник, В. І. Палагута та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. – Харків : Право, 2026. – 290 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178759315>.

ISBN 978-617-8759-31-5

Колективну монографію присвячено дослідженню українського соціуму крізь призму сучасних викликів. Українську державу та громадянське суспільство розглянуто в контексті історичних, філософських, економічних, політологічних, соціологічних, правових та інших аспектів. Проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку української науки, освіти, культури, мистецтва, людини як їх носія. Особливу увагу приділено українській мові як генетичному коду нації, горизонталі розвитку українського соціуму в повсякденний час.

УДК 070+14+159.9+33+34+63+74+81+82+93/94

© Комарницька І. І., Мельник О. А.,
Палагута В. І. та ін., 2026

© ГО «Аналітичний центр сучасної
гуманітаристики», 2026

ISBN 978-617-8759-31-5

Зміст

Розділ 1

Україна на теренах історії: від минулого до майбутнього

1.1. Історична пам'ять як інструмент деколонізації українського духу (Бобело В. С.).....	5
Список використаних джерел.....	36
1.2. Поняття «преса для жінок», «жіноча преса» та «жіноче часописьменство» польської жіночої періодики у Східній Галичині (1840–1939 (Павлюх М. В.).....	39
Список використаних джерел.....	47
1.3. Трансформація польських жіночих видань у Східній Галичині (1840–1939): від салоно-розважальних до ідеологічних часописів (Павлюх М. В.).....	47
Список використаних джерел.....	55

Розділ 2

Держава та громадянське суспільство України в пошуках найоптимальнішої моделі функціонування: політико-правові та економічні аспекти

2.1. Неоліберальна гегемонія та криза сучасного соціального розвитку (Палагута В. І.)	56
Список використаних джерел.....	77
2.2. Антикорупційні дії в Україні під час воєнного стану (Комарницька І. І.).....	79
Список використаних джерел.....	90
2.3. Трансформація економічного потенціалу українського соціуму: воєнні реалії та перспективи розвитку (Волошина О. О., Бившева Л. О., Фоміченко І. П.).....	92
Список використаних джерел.....	107

Розділ 3

Наука, освіта, культура, мистецтво в українському соціумі: здобутки та мрії

3.1. Психологія історії творення особистості в суспільстві (Мельник О. А.).....	109
Список використаних джерел.....	128

3.2. Вплив мистецтва та дизайну на соціальну свідомість (Федосенко М. Б.).....	129
Список використаних джерел	143

Розділ 4

Українська мова як генетичний код нації

4.1. Поетичний ідіостиль Костянтини Малицької в контексті синтаксичної фігуральності й української ідентичності (Шабат-Савка С. Т.).....	146
Список використаних джерел	166
4.2. Лірика та ліро-епіка С. Черкасенка: міфолоклорні відображення (Мошноріз М. М.)	168
Список використаних джерел	192
4.3. Іменники-юкстапозити української термінології з рівноправними компонентами (Радомська Л. А.).....	193
Список використаних джерел	209

Розділ 5

Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій

5.1. ОБСЄ в архітектурі європейської безпеки (Требін М. П.)	211
Список використаних джерел	241
5.2. «Дилема безпеки» в сучасному турбулентному світі (Требін М. П.)	244
Список використаних джерел	261
5.3. Селективне управління ринками зернових і хлібних продуктів як інструмент забезпечення продовольчої безпеки та повоєнного відновлення України (Зеркіна О. О.).....	265
Список використаних джерел	285

Авторський колектив	288
----------------------------------	-----

22. Шабат-Савка С. Т. «Не продається отча хата»: патріотизм як мовно-естетична домінанта поезії Богдана Мельничука. Українська філологія у XXI столітті: колективна монографія на пошану професора Богдана Мельничука. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 38–48.
23. Шабат-Савка С. Т. Українськомовний питальний дискурс: монографія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 332 с.
24. Lychuk M., Navalna M., Marchuk L., Shabat-Savka S., Skliarenko O. The communicative strategy of sympathy: linguistic means of expression and problems of translation. *XLinguae*. 2023. Vol. 16, Issue 1. P. 37–50.
25. Nowakowska A. Thematisation et dialogisme: le cas de la dislocation. *Langue française*, 2009. No. 163. P. 79–98.
26. Zheltukhina M. Formation of the languages picture of the world by means of influence on languages consciousness. *Oriental Languages and Cultures* / Ed. by I. Gazieva. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2008. P. 22–23.

==== 4.2. Лірика та ліро-епіка С. Черкасенка: міфолофольклорні відображення

Мошноріз Марія Миколаївна

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовознавства,

Вінницький національний технічний університет

Спиридон Черкасенко постає в історії української культури як активний громадянський і культурний діяч, чия творчість сформувалась у контексті складних історичних трансформацій – революційних подій 1905 та 1917 років, Першої та Другої світових війн, а також політичних перетворень у межах Російської імперії, УНР, Австрії та Чехословаччини. Життєві та професійні обставини визначили тематичний та жанровий розмах його спадщини: поезія, драма, проза, публіцистика, сатира, літературна критика, журналістика та педагогічні праці. Ця творчість, інтенсивно пов'язана з національно-визвольною проблематикою та соціальною дійсністю, викликала різно-

спрямовані оцінки сучасників і пізніших дослідників, які сформува-ли багатовимірний корпус літературознавчої рецепції.

Ранні етапи рецепції відзначені різнорідними судженнями: від схвалення оригінальності стилю і політичної ангажованості до критики за умовне стилістичне наслідування. Провідні критики й літературознавці тієї доби, зокрема С. Єфремов, відзначали своєрідність поетичного голосу С. Черкасенка – легкість вірша, влучні образи, заклики до боротьби проти міщанської буденності; це сприяло формуванню образу митця як поета-мораліста й соціально спрямованого лірика¹. Водночас частина критиків, зокрема Г. Хоткевич² та М. Євшан³, висловлювала застереження щодо впливів чужої літератури та певної партійної заангажованості драматургії письменника.

У добу радянської влади творчість Черкасенка практично викреслюється з офіційної культурної пам'яті в Україні; її рецепція переміщується в діаспорні кола, де з'являються поодинокі наукові й публіцистичні інтерпретації. У діаспорних та закордонних джерелах (зокрема аналізи другої половини ХХ ст.) відзначається звернення до драматургії С. Черкасенка в порівнянні з європейськими та українськими текстами (Леся Українка, світові міфопоетичні наративи), а також спроби розглянути його опуси в ширшому літературному й міфологічному контексті.

Після відновлення незалежності України та починаючи з 1990-х років спостерігається відновлення наукового інтересу до письменника-модерніста: виходять упорядковані видання, монографічні та статейні дослідження, здійснюються дисертаційні розвідки. У науковому полі сформувалися кілька домінантних напрямів дослідження.

1. Лірику та ліро-епос Спиридона Черкасенка досліджували Н. Антонець, О. Бабишкін, В. Бойченко, Л. Дем'янівська, Л. Дякунова, О. Кузьма, О. Мишанич, В. Погребенник та інші. Їхні роботи доводять,

¹ Див.: Єфремов С. О. Історія українського письменства / Худож. оформл. В. М. Штогриня. Київ: «Феміна», 1995. С. 367.

² Див.: Хоткевич Г. Літературні враження. *Літературно-науковий вісник*. 1909. Річник XII. Том XLV. Книжка 1. С. 131–146.

³ Див.: Євшан М. Й. Критика. Літературознавство. Естетика / Упоряд., передм., прим. Н. Шумило. Київ: Основи, 1998. С. 560.

що фольклор у творчості митця виступає не просто як передача традиції, а слугує ресурсом для поетичної інтерпретації дійсності.

2. Драматичні тексти С. Черкасенка розглядаються як поле перетину модерних форм із народними й біблійними мотивами. Драматургічний корпус привернув увагу Л. Барабана, В. Антофійчука, Г. Веселовської, Т. Жицької, О. Кузьми, О. Олійник, А. Нямцу, С. Хороба, В. Школи, які відзначають національно-кодовані символи, християнські архетипи, міфологічні конструкції (Юда, Дон Жуан, прометеїзм), а також соціально-психологічний реалізм.

3. Прозові тексти досліджені менш повно (С. Дяченко, Г. Калантаєвська, Н. Майборода), де висвітлено епічну й жанрову оптику, синтез історичного, пригодницького.

Узагальнюючи, варто зазначити, що рецепція С. Черкасенка виявилася багатошаровою й нерівномірною: від бурхливих *contemporaneous* відгуків і суперечливих оцінок до тривалої маргіналізації в радянський період і відродження інтересу в незалежній Україні. Особливе місце в рецепції посідає питання міфологізації художнього дискурсу автора: міфологічні мотиви досліджені у вибіркового режимі, проте їх інтерпретація потребує систематизації з урахуванням естетичних й історичних детермінант. Тому цей розділ монографії є адаптованою та систематизованою інтеграцією ключових наукових результатів дисертаційного дослідження, присвяченого міфологічному аспекту художнього осмислення творчості Спиридона Черкасенка¹.

Лірична та ліро-епічна спадщина С. Черкасенка посідає особливе місце в історії української літератури доби визвольних змагань, оскільки вона демонструє унікальне поєднання фольклорної традиції, архетипних структур і відчутного національно-патріотичного пафосу. На тлі системних суспільно-політичних катастроф першої половини ХХ століття творчість поета постає як самоочищувальний процес культурної пам'яті, який спрямований на реконструкцію внутрішніх підвалин буття нації, де художнє слово виконує функцію збереження

¹ Див.: Мошноріз М. Міфопоетика творчості Спиридона Черкасенка: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 20 с.

національного досвіду, трансформуючись у механізм подолання травм вигнання, поразок і розірваності історичного часу.

Феномен ліричного суб'єкта С. Черкасенка формується на перетині особистої та колективної історичної свідомості, оскільки індивідуальна емоція невпинно артикулює переживання цілого народу, що опинився у стані руйнації традиційних ідентифікацій. Саме тому лірика й ліро-епіка поета функціонує як простір міфопоетичної рефлексії, де архетипні образи (вигнання, мати-батьківщина, дорога, ріка, дзвін, місто, смерть, воскресіння) не лише відтворюються, а й набувають статусу ідей, здатних конструювати національну систему координат, через що зчитується прагнення ліричного героя віднайти втрачений центр буття та повернутися до джерела духовної сили.

Наукова цінність аналізу міфолофольклорних відображень у поезії С. Черкасенка полягає в тому, що вони слугують оповідними осями, які структурують наратив і визначають його ідейну спрямованість. Міфопоетичне мислення стає підґрунтям для формування концепції національної долі, у якій трагедія та надія виявляються взаємозумовленими й нерозривними, а модель історичного циклу вибудовується на переході від падіння й духовної руйни до очищення, переходу, відродження та воскресіння.

Актуальність дослідження визначається тим, що в умовах сучасних суспільних потрясінь творчість С. Черкасенка знову набуває виняткової резонансності, адже його поезії не лише зберігають пам'ять про події минулого, а й моделюють ментальні механізми подолання випробувань.

Мета цього розділу – проаналізувати систему міфолофольклорних відображень у ліриці та ліро-епіці С. Черкасенка, виявити їхню структурну та ідейну роль і визначити закономірності художнього осмислення вигнання, батьківщини, шляху, духовного очищення і національного воскресіння; реалізація цієї мети передбачає розгляд ключових міфологем та архетипів, які організовують смислову й емоційну тканину творів і задають траєкторію національного наративу.

Одним із провідних фольклорно-міфологічних символів у поетичній творчості С. Черкасенка є солярний код, який об'єднує у собі

архетипи світла, правди, очищення та відродження. Смісловою віссю для міфосвіту лірики є бінарна опозиція «ніч-сонце», яка символізує одвічну боротьбу добра і зла, світла і темряви, волі та неволі.

Ніч у поезії С. Черкасенка має дуалістичний характер. З одного боку, це «Царство Ночі» – простір первісного страху, смерті, божевілля та зла, де панують демонічні сили. Негативного значення набуває міфологема ночі в образі «вакханки» – жінки, нестримної в проявах своєї пристрасті¹. Негативної семантики міфологеми ночі надають порівняння ночі зі звіром («Але вже звіром лукавим чигає, / Десь притаївшись ніч»², зокрема й апокаліптичним («... Нехай довкола / Регоче ніч як сатана»³. Зловісні й еротичні конотації міської ночі містить асоціація ночі з гадом: «Не ніч, а гад, отруйний гад / Сичить поза кутками: / Він любить гук і п'яний чад, / Вино, жінок з квітками»⁴. Поєднання таке не випадкове, адже змії як символ присутній у всіх міфологіях світу, він пов'язується також із чоловічим запліднювальним первнем. Зокрема, в єврейській міфології змії уособлює зло, спокусу, гріх, статеvu пристрасть, людські гріхи, які активізують вночі. З іншого боку постає фольклорна «нічка-чарівниченька» – лагідний, ніжний час кохання, спокою та мрій, покровителька закоханих. У ліриці С. Черкасенка ця міфологема в нічному місті – час, коли в людській душі активізуються тілесні пристрасті та плотські бажання: «Нічка дрімлива, / Нічка пестлива – / Мати кохання – / Розкоші, пестоців, / Любоців, лестоців / Родить бажання»⁵. Варто відзначити романсовість тексту, що засобами ліризму споріднена з поезією Одарки Романової.

Мотив боротьби темряви та світла переважає і в ліричному монолозі циклу «Дзвін» (1907) («Дужий я! Я сонце бачу, / П'їтьму ночі розбі'ю ...»); «Чорна ніч пополотніє, / Зло здригнеться, затремтить /

¹ Див.: Мошноріз М. М. Міфологема ночі в поезії С. Черкасенка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2015. № 19. Том 2. С. 37.

² Черкасенко С. Ф. Поезії / Упоряд., вступ, ст. і прим. О. К. Бабишкіна. Київ: Рад. письменник, 1990. С. 130.

³ Там само. С. 133.

⁴ Там само. С. 93.

⁵ Там само. С. 96.

І від жаху заніміє / Лютий ворог в одну мить»¹, що демонструє контрастність антропоморфних персоніфікацій. Ліриці С. Черкасенка власне, зокрема й те, що міфологема ночі має антропоморфний вигляд, зафіксований ще в язичницьких світоглядних уявленнях наших предків. Мара – богиня зла, темної ночі, ворожнечі, смерті, вдень її ніхто не бачить, а вночі вона творить свої темні справи: «Хто не втоне в царство сонне – / Всіх розбудить і розбудить / Мари сну і забуття»². Образ Царства Ночі властивий більшості слов'янських уявлень про пекло. Як і в поезії С. Черкасенка, пекло – під землею, охоплене вогнем (подібні релігійні алюзії в прозі втілює В. Стефаник «Палій», 1942). Підтвердженням того, що ніч – міфологізований концепт, є й зооморфний вигляд ночі. Ніч постає і в образі птаха, що накриває крилами землю: «Ніч востаннє / Махнула ще знеможеним крилом»³; «Не ніч, а птах, як чорний птах, / Крилами тихо має, / І чорний крик, мов тихий жах, / Над містом скрізь літає»⁴.

Міфологема сонця є домінантною і поліфункціональною. Сонце в його системі образів функціонує не лише як природне світило, а могутнє божество, «отець» і «брат» ліричного героя. Воно символізує волю, праведний шлях («Не справлять нас із манівця, / Бо Сонце з нами»), творчу силу та надію на воскресіння. У міфології й у фольклорі Сонце наділене божественною сутністю. С. Черкасенко послідовно акцентує святість сонця: у «Воскресінні» – «І побрататися із ним / Із Сонцем – богом у блакиті / І богом стати»⁵; у «Зустрічі Бога» – «Гряде мій бог в ясній короні! / В тумані Сонце устає ...»⁶; у вірші «Туча» – «Осяйний бог у гнів / Повився хмарами густими, / Таємний і страшний ...»⁷. Одним із найбільш концептуальних художніх кроків Черкасенка-міфотворця – це створення глибоко особистої, майже язичницької релігії, у центрі якої стоїть Сонце. Це явище виходить за межі поетичної метафоризації. Ліричний герой не поклоняється

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 109.

² Там само. С. 63.

³ Там само. С. 98.

⁴ Там само. С. 92.

⁵ Там само. С. 207.

⁶ Там само. С. 212.

⁷ Там само. С. 210.

Сонцю як далекому божеству – він проголошує себе його кровним родичем, сином та братом, створюючи міф про їхній священний союз у боротьбі за сестру-Україну: «Два брати нас – Сонце й я! Враг заніс нас на чужину, – / Доленько моя!»¹ У цій позиції криється виразний протестний мотив. Віра в Сонце як у прабатька та джерело життєвої сили прямо протиставляється християнству, яке поет трактує як «джерело рабства і покори». У контексті доби релігійної ортодоксії такий крок був актом надзвичайної інтелектуальної та духовної сміливості та засвідчує прагнення автономності художнього світогляду, створення власної, унікальної духовної системи, що черпає силу не з догм, а з первозданих природних стихій.

Боротьба з темрявою ночі є ключовим мотивом, де перемога сонця означає перемогу життя та свободи: «Зірвем сонце! – море світла / Кинем в чорну глибину, / Кинем квіти в рабські житла / В житла пільми і терпіння!»²

Міфологемі сонця в поетичній спадщині С. Черкасенка належить особливе місце. Його художня трансформація ліриком заснована на геїоцентричному розумінні центру Всесвіту, еквіваленту слави, величчю, божественності. До того ж лірик наділив сонце «етнопсихологічним змістом» (термін Л. Фоїної). Міфологема сонця в митця поліфункціональна, репрезентована реалізацією опозицій «земля – небо», «верх – низ», «добро – зло», «світле – темне». Життя митця пов'язане із символом сонця ще від народження, оскільки поет народжений 24 грудня, а 22 грудня слов'яни відзначають день Спиридона Сонцеворота. У природі це день зимового сонцестояння. За віруваннями предків, у день зимового сонцестояння богиня Всесвіту Лада народжує сина світла – молоде Сонце³. Пізніше автор ще не раз згадає про цей «родинний» зв'язок, наприклад, шукаючи назву для циклу поезій «Молоде Сонце».

Солярна символіка має багаторівневий характер. Передусім вона виражає космологічну віру народу у впорядкованість світу, де сонце

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 207.

² Там само. С. 55.

³ Див.: Мошноріз М. М. Функціонування солярних міфів у поезії С. Черкасенка. *Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: Гуманітарні науки*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. № 2(49). С. 32–37.

символізує перемогу космосу над хаосом. У більш архаїчних солярних міфах сонце постає у вигляді антропоморфних сутностей: чоловічого або жіночого. С. Черкасенку властиве традиційне в міфології апелювання до Сонця як до живої істоти. Сонце – побратим, брат: «Два брати нас – Сонце й я»¹. Мотив побратимства характерний і для давньоукраїнської традиції, адже загально відомо, що праукраїнці вважали Сонце не предком безпосередньо, а прапредком, Дідом, себе ж іменували не дітьми, а онуками Сонця (Дажбога). Міфологічно групи племен, що творили український етнос, мали одного діда, але різних батьків – Землю, Місяця, Зорю (Венеру). Що й відобразилося в мові, обрядах, ідеології, символіці². Про це ж ідеться в поезії «Сонце»: «Отець мій – Сонце не вгасиме, / Син Сонця я»; «Титани ми у хвилі сій, / Ми – Сонця діти»³. Митець естетично розбудував міф створення людини Сонцем, прямий зв'язок між богом Сонця і певними групами людей.

У ліриці С. Черкасенка світло є метафорою істини, а, отже, свободи, гідності й духовного суверенітету; воно стає протилежністю темряві як запереченню свободи та як домінанті насильства. Солярний образ не лише мотивує рух героя, а визначає його екзистенційну мету – повернення «до світла» рівнозначне поверненню до справжнього, первісного буття.

Важливою структурною рисою солярної міфологеми є її дієвість: світло в письменника не статичне, а рухоме. Воно «підноситься», «сяє», «викликає», «будить», «веде», тому сонце не є об'єктом споглядання, а суб'єктом історичної дії. Це дозволяє інтерпретувати світло як рушійну силу національного зростання та духовного воскресіння. Образ народу, що «ідучи на Голгофу, не розгубив світла», функціонує як символічне підтвердження його незнищенності. Міфологема шляху є часто вживаною в поезії С. Черкасенка. Як зазначає В. Топоров, «у міфопоетичних та релігійних моделях світу шлях – спосіб зв'язку між двома зазначеними точками простору»⁴. У поезії шлях

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 207.

² Див.: Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. С. 119.

³ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 213.

⁴ Мошноріз М. М. Патріотичні інтенції міфопоетики С. Черкасенка-лірика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 24. Т. 1. С. 40.

з'єднує просторові точки й нейтралізує протиставлення: «свій – чужий», «близький – далекий», «сакральний – буденний». У поезії «Хресна путь» автор використовує міфологему шляху, яка символізує шлях спокути: «Не дарма йдем, / Несем свій хрест недоли, / І хоч тяжка дорога, Та розцвіли / Із мли проміння волі, / Нас кличе перемога»¹. У такий спосіб автор актуалізував біблійний міф Христового шляху на Голгофу. У поезії Черкасенка хресна дорога (*Via dolorosa*) – це шлях не однієї людини, а цілого народу: «Сумний наш шлях / В тернах повивсь колючих, / Над нами ворон кряче ...»

Солярна міфологема в поета невіддільна від мотиву страждання: світло приходить не до безтурботних, а до перемучених, випалених війною та розпачем. Саме ця напруга між болем і світлом формує драматичну естетику національного буття, у якій історична трагічність не заперечує надії, а навпаки, забезпечує її внутрішню необхідність. Біблійний мотив розп'яття Матері і Батька у митця символізує страждання й безславну смерть, а хрести – місце нової клятви Гораціїв: «Тебе і з батьком розп'яли ... / А ми – прощались під хрестами / І помсту там заприсягли, / І у байдужий світ пішли, – / Сіяло Сонце перед нами!»². У цій поезії Сонце сприймається як метафора досяжних світла й свободи. Солярний мотив у поета не постає як швидке духовне визволення, а затвердження духовного шляху, де світло є нагородою за вірність правді.

Космічність світла підсилюється образом зорі, який виконує функцію національного еталона. Зоря символізує власне українську сутність – шляхетну, мужню, здатну страждати, але не занепасти. Якщо сонце позначає абсолютний порядок, то зоря є мірилом людської постійності, уособленням чистоти духу. Саме звернення до зорі надає ліричному героєві сили вистояти серед темряви чужини чи зневіри. Варіантом універсальної опозиції «небо – земля» є опозиція «земля – зоря». Міфологема зорі, яка символізує першопочаток людського життєвого шляху та співвідноситься з образом Батьківщини, рідного краю, без якого не мислиться доля людини. Як зазначено в «Енцикло-

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 166–167.

² Там само. С.209.

педичному словнику символів культури України», у поезії зоря часто символізує таку жадану, але нездійсненну мрію¹. У поезії – це нездійсненна мрія ліричного героя (та й бажання С. Черкасенка) повернутися в Україну. Вислів «на тихі води, на ясні зорі» символізує локус, де можна знайти душевний спокій: «Хутчий додому, там в хмарах зорі, / Там тихі води повив туман! / Розвієм втому в яснім просторі, / Загоїм болі сердечних ран»².

Солярна символіка в Черкасенка пов'язана також із міфологемою воскресіння. Світло не лише вказує шлях, а й «підводить» народ після падіння, сприяє оновленню світу після руйнації. Відродження розгортається як подія космічного масштабу, де пробудження сонця стає пробудженням нації. Отже, солярний код формує модель історичного циклу, у якій темрява є необхідною фазою для появи «нового світла». Завдяки солярній міфологемі лірика С. Черкасенка утворює стійку духовну вертикаль, що поєднує минуле, сучасне і майбутнє. Сонце й зорі в його поезіях – це не лише символи віри, а й маркери духовної непоборності, які окреслюють шлях нації в історичному часі. Вони забезпечують зв'язок поколінь і формують тяглість національної пам'яті, адже світло не просто веде героя, а сприяє усвідомленню національної ідентичності.

Міфологема дзвону як модель національного пробудження. Однією з ключових фольклорно-міфологічних доміант у ліриці С. Черкасенка є міфологема дзвону – сакрального звуку, який виконує функцію заклик, очищення, суду та історичного пробудження. Дзвін у поетичному світогляді автора постає не лише як атрибут християнської традиції, а як універсальний символ колективної пам'яті та національного голосу. Його звучання структурує час, нагадуючи народу про відповідальність перед власною історією й про необхідність повернення до автентичних підвалин буття. Антропоморфних рис набуває дзвін в поезії С. Черкасенка: «Мов кутий з міді, / Він стоїть, / І владний зір огнем горить, / Із-під розплющених зіниць / Сіяє блиск

¹ Див.: Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. С. 301.

² Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 194.

нових зірниць»¹. У поезії сугестіюється вплив язичницьких та християнських елементів в українській народній традиції. Архетипність дзвону в С. Черкасенка виявляється в його подвійній функції: він одночасно означає трагедію та звільнення. З одного боку, дзвін скликає людей на поминання й фіксує факт втрати, з іншого – він закликає до боротьби, об'єднує, будить і спрямовує. Міфологема дзвону поєднує символіку боротьби світла з темрявою, добра зі злом, спробою людини перемогти зло: «До Сонця злине піснь дзвінка / І вільний гімн предвічній Силі. / Він розітнеться – віщий спів, / Бурхливий крик моєї крові, / І поведе моїх братів / До волі, щастя і любові»². У цій амбівалентності криється центральний смисл міфологеми: через гіркоту скорботи народ має прийти до дії, через пам'ять про загиблих – до внутрішнього зміцнення. Дзвін стає імперативом – не дозволяє прийняти стан пасивності як норму, вимагає руху навіть там, де біль здається непереборним.

У творчості Черкасенка дзвін є голосом народу та відлунням історії. Він не лише супроводжує події, а й стає чинником їхнього настання. Звук дзвону «розтинає» застиглий час, порушує забуття і ламає стан національного сну. Тому дзвін несе не звістку, а поклик. Це не констатація події, а наказ до спільного руху. У такому значенні дзвін виконує функцію альтернативного комунікативного коду: там, де слово може бути заборонене або знецінене, сакральний звук зберігає силу думки й духу. Дзвін у С. Черкасенка стає вирішальним фактором перемоги дня над ніччю. Світанок знаменує звитягу світла над темрявою, дня – над ніччю. Це символ народження нового дня, життя: «Сонце сходить ... Гей, до бою! / Гучно вдарю на сполох: / Геть втіче, покине зброю / На шляху страхополох»³.

Особливо субстанційною є вертикальна спрямованість цього образу: «Я – вгорі! Я – на дзвіниці! / Я на варті, – стережу! / Серце маю я із криці, / Як ударю – розбуджу!»⁴. Дзвін лунає «до неба» і «над землею», поєднуючи земне й трансцендентне, живих і полеглих. Він

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 107.

² Там само.

³ Там само. С. 109.

⁴ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 108.

репрезентує ідею цілісності національного організму, у якому межа між реальним і потойбічним не є розривом, а єдністю. Герої минулого присутні поряд із народом, і їхня смерть не є завершенням, а перетворюється на чинник історичної дії. Через це С. Черкасенко формує образ спільноти, яка не припиняє свого існування навіть після максимальних історичних втрат.

Дзвін, поєднаний з архетипом дороги, стає орієнтиром для тих, хто відірваний від дому, розсіяний у чужому світі або перебуває у стані духовної кризи. Дзвін «кличе додому», але «додому» тут означає не лише географічний простір, а насамперед стан автентичності, правди й честі. Тому дзвін постає як навігаційний маркер національної ідентичності – він повертає людину до себе самої, до власного коріння й історичної пам'яті. Концепт пробудження в ліриці передається не лише як імпульс для руху, а як наслідок глибинного морального катарсису. Дзвін очищує від страху й байдужості, спрямовує до причетності та відповідальності. Він не дозволяє «розчинитися» чужині й змушує націю самовідновитися зсередини. У такий спосіб дзвін у Черкасенка – це інструмент консолідації нації: він робить окремих людей спільнотою, а спільноту – історичною силою. Завдяки міфологемі дзвону лірика С. Черкасенка вибудовує модель історичного самовідродження як колективного ритуалу. Дзвін не лише нагадує про загиблих, а й зобов'язує продовжувати їхню справу; не лише відкриває рану пам'яті, а й зцілює її участю, дією, відповідальністю. У цьому образі зосереджується моральне ядро світогляду поета: шлях до відновлення не може оминати пам'яті, а пам'ять повинна привести до дії.

З настанням ХХ століття класична романтична міфологія виявилася недостатньою для опису нових викликів, таких як індустріалізація та більшовизм, що вимагали оновлення символічного арсеналу. Тут письменник відкриває виразно модерністську візію, перетворюючи місто на демонічний простір, щоб алегорично зобразити духовний занепад індустріальної епохи¹. У С. Черкасенка з міфологемою міста

¹ Мошноріз М. М., Радомська Л. А. Реалізація есхатологічного міфу у творчості С. Черкасенка. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. Р. 687–713.

співвідносяться есхатологічні значення. У традиційному міфологічному трактуванні урбаністичний простір – це освоєний, упорядкований людиною космос, який протиставляється хаосу стихійної природи. Ця міфологема набула ознак демонічного світу, у якому акумульовано людські гріхи. Цей простір ворожий людині: світ хаосу зтягує людей, змінює їх духовно й фізично. Місто зображено як натовп, де всі чужі й байдужі одне до одного. Міфологема міста функціонує як простір випробування й духовного вибору.

У художній системі С. Черкасенка місто є однією з найскладніших і найглибших міфологічних структур, яка функціонує як простір духовного випробування людини й народу. Місто постає не лише локацією, а середовищем зміненої моралі, де руйнуються традиційні підвалини буття й нівелюються сенси, що формували національну ідентичність. Саме тут відбувається розрив із ґрунтом – втрачається «первісне», «своє», «правдиве», і людина стикається з чужою етикою, чужими законами та чужими спокусами.

Черкасенкове місто – не центр культури, а антисвіт, який протиставляється рідній землі. Місто функціонує як простір духовної ізоляції, де людина перебуває серед натовпу, але відчувається самотньою. У поезії С. Черкасенка місто позбавлене теплоти, співпричетності, пам'яті – усіх тих якостей, що визначають кореневу приналежність. Тим самим твориться антитеза: батьківщина як джерело життя й місто як простір розщеплення внутрішнього світу. Ліричний герой у місті – вигнанець навіть тоді, коли ніхто прямо не проганяє його. В урбаністичній поезії С. Черкасенка місто є світом спричиненого людським хаосу. Міфологема міста набула в митця ознак демонічного світу, у якому акумульовано людські гріхи. Цей світ ворожий для людини: світ хаосу зтягує людей, змінює їх духовно й фізично. Місто зображено як натовп, де всі чужі й байдужі одне до одного.

Домінантне смислове навантаження міфологеми міста полягає у трансформації цінностей. Тут традиція не зникає, але виявляється знеціненою: ідея честі стає анахронізмом, хоробрість перетворюється на безглузду жертву, а віра – на слабкість. Закони міста формують утилітарну модель буття, де виживає не кращий, а пристосований. Це зіткнення двох аксіологій – національної та урбанізованої – про-

дукує відчуття екзистенційної порожнечі: герой починає розуміти, що перебуває серед людей, але «свого» серед них немає: «Де ж полину, / Де загину, / Сум пекучий і журбу? / Сиротою / Самотою / Серед гомону стою»¹.

Міфологема міста репрезентує місце випробування честі. Воно не насильно руйнує людину; воно пропонує їй поступку, компроміс, безконфліктне існування ціною внутрішньої капітуляції. Саме тому мотив «спокуси спокоєм» – один із найвиразніших: достатньо прийняти правила міста, щоб отримати зручність, але ціна такої зручності – зречення власного кореня. У цьому сенсі місто виконує функцію міфологічного лабіринту: «Вулиці ... скільки їх!.. Годі доріженьки / П'яному тяжко додому шукать! / Ниють, не держать підтоптані ніженьки ... / Сяду десь осторонь, годі блукать ...»², – той, хто втратив орієнтири, більше ніколи не зможе вибратися.

Протиставлення міста й дому в С. Черкасенка зумовлене передусім етично. Дім – це стан духовної цілісності; місто – стан втрати власного центру. Таке розмежування не має географічного характеру: навіть перебуваючи на рідній землі, ліричний герой може «бути в місті», якщо зраджує себе, історію, народну правду. Навпаки, людина може залишатися «вдома», перебуваючи у вигнанні, якщо вона зберігає внутрішню вірність. Тому міфологема міста має символічний характер і визначає не місце, а якість буття.

У структурі національного наративу місто – необхідний етап шляху. Воно є випробуванням, після якого герой або відроджується, або руйнується остаточно. Тому повернення з міста додає цикловій міфології поета драматизму й об'ємності: нація повинна пройти крізь простір чужого, щоб усвідомити цінність власного. Саме усвідомлення, а не територія, є ключовим для повернення. У такий спосіб міфологема міста інтегрується в загальну модель духовного шляху: «вигнання → пробудження → повернення → воскресіння»³.

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 94.

² Там само. С. 96.

³ Див.: Мошноріз М. М. Літературна урбаністика С. Черкасенка-лірика (міфопоетичний аспект). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 8. С. 88–93.

У творчості Черкасенка міфологема міста постає як абсолютна антитеза сакральній природі. Це демонічний світ, простір хаосу, гріха, людської самотності та духовного занепаду, що ворожий людині. У циклі «Діти міста» урбаністичний пейзаж набуває рис пекла. Тут панують «страшний кошмар», «отрути чар», а володарем є космогонічний змій («гад, отруйний гад»), що символізує первородне зло, гріх та спокусу. Ніч у місті – це не час спокою, а період активізації темних сил і людських пристрастей.

В урбаністичній ліриці С. Черкасенко використовує потужну біблійну метафору Молоха, щоб зобразити індустріальне місто як ненаситного ідола, що вимагає ритуального жертвопринесення своєї молоді. У цьому контексті колискова пісня, традиційний материнський оберіг, перетворюється на символ «перевернутих» цінностей: мати-Хвороба співає своїй дитині, прирікаючи її на смерть.

Відень-Вавилон: ця похмура візія міського занепаду підсилена особистим досвідом поета у Відні, де він був глибоко розчарований «груповою боротьбою та міжпартійною ворожнечею», що роз'їдала українську політичну еміграцію, і це змусило його бачити імперську столицю як символ морального колапсу. У циклі «Місто» образ Відня трансформується в символ занепаду старої імперії, перетворюючись на «невічний Вавилон» та «місто-блудницю». Автор використовує яскраві метафори, щоб передати цей розпад: місто постає як «король в шокових ганчірках» або як «веселий цвинтар», де за зовнішнім блиском ховається духовна смерть¹.

Функція міста як межі духовного випробування співвідноситься з вихідною концепцією Черкасенка – народ може бути переможений лише тоді, коли перестає бути собою. Місто в його ліриці пропонує забуття, але ніколи не дарує щастя; натомість шлях до національного воскресіння пролягає через пам'ять, біль, боротьбу та вірність. Саме тому міфологема міста в поета не остаточна і не безвихідна – місто стає тлом, на якому проявляється справжній масштаб людського духу та глибина зв'язку з батьківщиною.

¹ Див.: Мошноріз М. М. Літературна урбаністика С. Черкасенка-лірика (міфопоетичний аспект). С. 88–93.

Поетична спадщина С. Черкасенка сприяє формуванню патріотичних почуттів молоді та моделює ментальні механізми подолання національних випробувань. Акцент у творчості митця зміщується на тему Батьківщини, патріотизму та зв'язку людини зі своєю землею, що поглибилось після вимушеної еміграції 1923 року (зокрема, у «Пластовому Гімні» та патріотичних піснях). Авторський патріотизм обумовлюється принципом повного підпорядкування закону землі та готовністю до самопожертви в ім'я Рідного Краю¹.

Міфологема Землі, Дому та Батьківщини – коріння патріотизму. Для українського романтизму міфологеми землі та дому є основоположними. Вони формують ядро патріотичного дискурсу, виступаючи не просто географічним простором, а сакральним центром національного всесвіту. Рідна земля – це джерело життєвої та духовної сили, а дім – це мікрокосм, що зберігає родинне тепло й переростає в символ «дому нації». Міфопростір поезій С. Черкасенка характеризується дуалістичним моделюванням світу через бінарні опозиції: «Україна – чужина», «свій – чужий», «степ – небо». Рідний Край (Україна) функціонує як центр міфопростору та місце найбільших сакральних цінностей: «тихі води», «ясні зорі», «гаї зелені», «золоті лани».

Концепція патріотизму в ліриці С. Черкасенка глибоко закорінена в міфологічному світосприйнятті. В основі його поетичного міфу про Батьківщину лежать антеївський та адамістський мотиви – переконання, що сила нації нерозривно пов'язана з її фізичним та духовним зв'язком із рідним ґрунтом. Подібно до гіганта Антея з грецької міфології, який був непереможним, доки торкався своєї матері-Землі, народ у візії Черкасенка є нездоланим лише тоді, коли вкорінений у свою вітчизну. Цей зв'язок вимагає абсолютної жертвовності, що межує зі сліпим підпорядкуванням вищому закону служіння. У поезії «Рідний край» цей імператив звучить з максимальною силою: «Над все кохай свій Рідний край / І молоде своє життя / Без дум, без жалю й каяття / За нього в грізний час віддай»². Рідний Край є символом абсолютного простору, свободи та волі. Він пов'язує образ Батьківщини з біблійною

¹ Див.: Мошноріз М. М. Патріотичні інтенції міфопоетики С. Черкасенка-лірика. С. 39–42.

² Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 134.

Землею Обітованою та відтворює традицію ототожнення Києва з другим Єрусалимом. У циклі «На варті» Спиридон Черкасенко блискуче розвиває виразну історіософську міфологему «Київ – другий Єрусалим». Ця глибоко закорінена в українській культурі паралель дає змогу підкреслити сакральний статус української столиці та провести паралель між трагічними долями єврейського та українського народів – двох пригноблених, але незламних народів. Образ зруйнованої святині, яка, однак, приречена на відродження, набуває домінантного значення: «Розбито наш Єрусалим, / Сіонські святощі в руїнах, / Але над попелом святим / Замає знов наш стяг на стінах»¹. Ця паралель додатково загострюється через імпліцитну опозицію, поширену в традиції, успадкованій С. Черкасенком від П. Куліша, де Вавилон символізує імперського гнобителя, Росію. Отже, міф стає не лише історією страждання та воскресіння, а й політично-міфологічною декларацією про опір конкретній імперській силі. Для створення образу України-мучениці, що йде своїм хресним шляхом до неминучого воскресіння, Черкасенко активно послуговується релігійною лексикою. Україна постає в образі Христа: «Вінець з тернів на пишних косах, / І під хрестом зігнувся стан»². Водночас поет утверджує віру в божественне заступництво («Господь ще любить Україну») і закликає берегти «святий вогонь» боротьби. Отже, біблійний міф стає інструментом для осмислення тогочасної політичної трагедії та утвердження надії на майбутнє визволення. Водночас міфологема Батьківщини в ліриці наповнена глибокою ностальгією м'якістю, що особливо проявилось в циклі «На тихі води, на ясні зорі». Символами втраченого раю-України стають похилені верби над ставом, плач чайки в степу, недосяжна зоря в хмарах. Це первозданний сакральний простір, прагнення повернутися до якого стає рушійною силою для ліричного героя-експатріанта: «На тихі води, на ясні зорі, / В гаї зелені, в краї веселі / Злотом повіті лани / Пливемо всі ми, як хвилі у морі, / В Україну в пусті оселі / Із чужини»³. Усталене словосполучення «на тихі води, на ясні зорі», поширене в думках «невільницького» циклу та історичних піснях, передає прагнення

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії С. 136.

² Там само. С. 133.

³ Там само. С.196.

бранців повернутися на Батьківщину. Міфологема землі «благословенної небесами» властива поезії М. Устияновича, який вважає найшасливішими тих, хто «оре землю плугом». Архетип землі в романтичній ліриці Т. Шевченка, М. Устияновича взаємопов'язаний із архетипом дому. Для Т. Шевченка він виступає «пов'язаним із сімейним життям, подружнім коханням, любов'ю батьків до дітей та дітей до батьків, спільною працею та життям у всіх його буденних та святкових виявах за стінами, що бережуть родинне тепло. У Шевченка образ дому виростає до космічних масштабів символу «дому нації», а мати для всіх українців одна – Україна» У поезії М. Устияновича міфологема дому близька до Кобзарєвої – це хатка з білими стінами, це дружина з дітками на рідній землі, – усе в тісному симбіозі створює рай на землі. Не тільки С. Черкасенко зберіг цю високостильну традицію, її оприявлено в поезії М. Рильського («Слово про рідну матір, 1941), В. Сосяри («Україна», 1944), Д. Павличка («Гранослов», 1967) та ін. Однак, на відміну від ностальгійної туги Т. Шевченка чи ідилічних картин М. Устияновича, Черкасенковий міф про Батьківщину набуває значно гострішого, закличного звучання. Це вже не просто об'єкт любові чи жалю, а земля, що стоїть на порозі грізної небезпеки й вимагає від своїх синів не сліз, а чину, готовності до бою та самопожертви, що було надзвичайно актуальним для доби визвольних змагань початку ХХ століття¹.

Противагою сакральному центру є Чужина (розташована «за горами»), яка асоціюється з морозом, чорним кольором та інтроспективним драматизмом («гнітючий сум», «розбиті груди»). Міфологема шляху символізує не лише просторовий рух, а й шлях спокути та духовного очищення цілого народу («Хресна путь»). Він виступає як медіатор, що нейтралізує опозицію «свій – чужий». Символами туги за Батьківщиною виступають похилені верби, плач чайки, недосяжна зоря в хмарах та «тихі води, ясні зорі» (цикл «На тихі води, на ясні зорі», 1919–1920), що є усталеним мотивом невіддільного циклу.

Невіддільною частиною сакралізації України є творення міфу про героя-захисника. У циклі «Відгуки» (1919) актуалізується героїчний

¹ Див.: Мошноріз М. М. Патріотичні ітенції міфопоетики С. Черкасенка-лірика.

міф національної оборони. Черкасенко, продовжуючи традиції романтизму, міфологізує постаті козаків-оборонців. Тип героя-захисника інтегровано в образ рідної землі (антейський мотив): козак «набирається сили в неосяжних степах», а пороги Дніпра-батька є його щитом. Спираючись на козацький епос, С. Черкасенко створює власний пантеон героїв, кожен із яких уособлює певну грань національного духу:

Байда – символ невпинної варті та вічної готовності до бою. Він «орлім оком озирає / Степ безкрай та блакить», уособлюючи пильність і незламність захисника;

Іван Гонта – втілення найвищої жертовності та народної помсти за «ганьбу, гвалт, за сльози, кров». Його розтерзане «козацьке чесне тіло» стає символом мучеництва в ім'я Батьківщини;

Залізник – уособлення незгасного вогню боротьби, що передається з покоління в покоління. Він є доказом того, що «дається воля тільки тим, / Хто серцем вміє ще горіти».

Герої Черкасенка – це не просто історичні постаті. Вони є хтонічними силами, що черпають надприродну міць безпосередньо з ландшафту. Байда «набирається сили в неосяжних степах», а «гай зелений біль зашіптує» пораненому козакові. Це наділяє національну боротьбу елементарною, вічною якістю, ніби сама земля бореться пліч-о-пліч зі своїми оборонцями. Таке містичне злиття героя з природою є не просто романтичною ідеалізацією; це стратегічна модернізація міфу. Сила героя стає циклічною та стихійною, гарантуючи національну стійкість у спосіб, недосяжний для ностальгійної туги Т. Шевченка за втраченим минулим.

Дослідження поетичного дискурсу С. Черкасенка засвідчує, що міфологема води є структурним компонентом міфопростору його творчості, виявляється в численних варіаціях, таких як ріка, хвиля, море та озеро. Ця міфологема функціонує як первісний космогонічний елемент, відтворюючи давні уявлення про воду як першооснову світу (Хаос), що відповідає жіночій первісній матерії¹. У поєднанні з чоловічим началом (Небом) вода забезпечує родючість та життєдайність

¹ Див.: Мошноріз М. М. Міфологема води в поезії С. Черкасенка. *Вісник Донецького національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки*. Вінниця : ДонНУ, 2015. № 1–2. С. 172–177.

землі, що відображено у міфологічному мотиві шлюбного союзу (поезії «Сіячі», «Поле»).

Міфологема води водночас формує сакральний простір «дому» і духовного очищення. У циклі «На тихі води, на ясні зорі» вода постає місцем спокою та зцілення – на протигагу чужині, що підкреслює її очищувальну та життєдайну функції, яка асоціюється також із християнською міфологією. Поезія С. Черкасенка репрезентує воду як амбівалентний принцип, що одночасно виконує протилежні функції.

Водойми в поезії розглядаються як дзеркало, яке відбиває небесний світ, що відповідає міфологічному мотиву взаємного відображення двох світів – верхнього (небесного) і нижнього (земного). Це відображення набуває функцій посередника між світом живих і потойбіччям (за народними віруваннями) та мотиву передбачення долі, як у поезії «Доля». Паралельно з життєдайним аспектом, вода виступає як ворожа стихія («А море ж – як ворог, лютує з нестями»¹, де міфологема води є носієм прихованого мотиву страху, що імплікує застереження про приховану небезпеку.

Міфологеми річки (Дніпро, Дунай) є домінантними у змалюванні образу України, утворюючи з поняттям «народ» єдиний сакральний комплекс. Дніпро постає як потужний національний архетип – «грізний дід» та «батько», який захищає рідну землю та злучає українські землі в цілість. На протигагу, Дунай асоціюється із сумом еміграції та чужиною. Дніпро у цій системі виступає символом очищення, де «На хвилях сивого Дніпра / Спливе наш сум у синє море»².

Міфологема води виконує і важливу стилістичну функцію, зокрема, через метафоричні перенесення її властивостей на інші явища. Плин води метафорично уподібнюється до людського мовлення («Лилися вільно щирі речі»). Плинність також переноситься на небесні світила (сонце, місяць, зорі), що наділені здатністю «розливати» свої промені. Течія води виступає як сакральне порівняння з часом – вода неминуче біжить, як біжать дні, роки, що приносить зміни. Отже, міфологема води в поезії С. Черкасенка функціонує як багатоаспектний символ, що охоплює космогонічний, сакральний, національний та ек-

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 266.

² Там само. С. 260.

зистенційний виміри, і є організаційною віссю, яка структурує смислову та емоційну тканину лірики.

Архетип жінки в поетичному дискурсі С. Черкасенка є поліаспектним і зображений через систему інваріантів, які відтворюють дуалізм його міфопоетичної моделі світу¹. Образ Матері є полісемантичним і найчастіше ототожнюється з Землею та жіночим творчим началом (як відлуння давнього культу Великої Богині). Еволюція жіночого образу-персоніфікації України є яскравим маркером змін у національній свідомості. У романтиків цей образ переважно трагічний: у П. Куліша це ідилічна «хата-Україна», у Т. Шевченка – багатогранний спектр від «дитини-сироти» до «дружини-вдови», в Олександра Олеся – «бідна вдова-Україна». Ці образи викликають співчуття та жаль. С. Черкасенко, зберігаючи трагізм, надає цьому образу нової динаміки. У ліриці цей архетип реалізований через образи Мати-Україна, Батьківщина-мати, Мати-Земля. Мати-Україна є центром міфопростору, місцем найбільших сакральних цінностей і асоціюється з раєм. Вона дає життя і благословляє на збройний захист Рідного Краю (цикл «В огні наш край»). Її образ корелює з антейським мотивом – нездоланністю народу через тактильний зв'язок із Землею. Автор трансформує космогонічний міф, де могутня Земля, як Мати, народжує Небо-Сонце («До сонця»), що підкреслює першість і життєдайну силу рідної землі.

Архетип Діви реалізований через мотив жертви (цикл «Спрут») та визволення (балада «Бранка»). Діва-бранка («люба Вкраїна») викрадена Змієм-загарбником (архетип, що розкриває політичну ситуацію відновлення та втрати державності). У баладі «Бранка» він створює новочасний міф про визволення Дівчини-України з полону. Це вже не пасивна жертва, а мета активної дії, визвольної місії козаків. Цей міф набуває додаткової символічної глибини через зв'язок із міфологемою Ночі, під покровом якої відбувається порятунок, що алегорично вказує на те, що звільнення України має постати з найтемнішого періоду її поневолення. Ще драматичнішого звучання образ

¹ Див.: Moshnoriz M. The archetype of the mother in the poetic world of S. Cherkasenko. *Innovative Management of Business Integration and Education in Transnational Economic Systems*: Collective monograph. Riga: ISMA, 2023. P. 182.

набуває в циклі «Спрут», де Україна постає жертвою демонічного, спокусливого ворога, що загрожує їй повним поглинанням та знищенням. У циклі «На варті» образ Діви-красуні із золотими косами через архетип «святої землі» створює позитивну міфологізацію краю, нагадуючи Панну-Сонце, яка несе світло.

Жінка-воїн зображена традиційним образом Музи «ненависті й співу», яка веде поета на «хресний шлях» боротьби. Вона символізує сильну та войовничу жіночу постать, що є покровительською поезії і натхнення.

Архетип Смерті (Стара жінка) маркований семантично негативно («кощава», «голодна», «пекельна») і традиційно зображена у вигляді старої жінки з косою. Смерть виступає володаркою хаосу та господарює на полях битв, затягуючи всіх у свій «пекельний вальс» («Пекельний вальс»), що є есхатологічним мотивом. Вона приходить у супроводі інфернального бестіарію (відьми, вовкулаки). Міфологема фатальної жінки (Ніч) набуває у ліриці негативної форми, ототожнюючись із міфологемою ночі в образі вакханки-жінки, нестримної у пристрастях. Це є інноваційним поєднанням у літературі.

Ніч має антропоморфний вигляд і стає «матір'ю богів», які породили гріхи міста: Обман, Хтивість, Смерть, Забуття, Беззаконня. У циклах «Місто», «Діти міста» образ матері-розпусниці (жінки-повії) відображає хаос міського життя та «перевернуті» людські цінності.

Щоб зобразити жах тоталітаризму, який повз, поглинаючи все на своєму шляху, С. Черкасенко занурився в найтемніші глибини морської міфології й витягнув звідти Кракена. Для уособлення російського більшовизму він створив унікальний та пророчий міф про Спрута – хижу, всепоглинальну істоту. З міфологемою Спрута письменник остаточно виходить за межі романтичного бестіарію у сферу політичної алегорії, створюючи унікальний модерністський символ для нового типу тоталітарної загрози. Геніальність міфу Черкасенка полягає в синтезі жахливого та спокусливого. Антропоморфна подoba Спрута як «перелесника» є підступним механізмом для поширення його політичної отрути. Маскуючи загрозу тоталітарного знищення (пряма заява «Я – капітал!») мовою еротичного бажання та колис-

кових, С. Черкасенко створює моторошно сучасну алегорію того, як репресивні ідеології присипляють націю, перш ніж поглинути її: «Ой люлі, Україно, рожевий мій квіте! / Спи тихо в лабетах пестливих моїх ...»¹. Цей образ, не знаний в українському фольклорі, є Владикою Хаосу, мета якого – «загнати всіх в болото», тобто перетворити світ на пасивне, позбавлене активних первнів середовище, де панує смерть і розклад. Його спорідненість із червоною зіркою, емблемою більшовизму, не залишає сумнівів у політичному підтексті.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що міфопоетична модель світу лірики та ліро-епосу С. Черкасенка представлена низкою архетипів та міфологем. Це, зокрема, архетип матері-України, загарбника, міфологеми ночі, сонця, спрута, міста, дзвону, орнітологічні міфологеми (крук, ворон, сич, чайка, соловей). Міфопоетичний світ лірики та ліро-епосу С. Черкасенка побудований на бінарних опозиціях «Україна – чужина», «добро – зло», «світле – темне», що передають авторське сприйняття світу. Центром міфопростору поезії С. Черкасенка є Україна, яка асоціюється з раєм, а український народ зіставляється з нездоланим Антеєм (зокрема, через тактильний зв'язок із матір'ю-Землею). У такий спосіб автор продовжує антеївський і адамістський мотиви «природженої» прихильності людини до своєї землі. Лірик переконаний, що будь-який народ нездоланий, доки житиме на своїй рідній землі, плекатиме традиції й віру предків. Загальним міфологічним концептом поезії митця постає єдність людини та природи, органічно пов'язана з українським степом, що є категорією індивідуальної свободи й української волі, місцем зародження і тривання вільного духу.

Часопросторову дійсність чужини, що є противагою сакральному центрові, автор зобразив у чорному кольорі чи без барв чужину. Як основний елемент міфопоетичного простору виокремлено шлях, із яким пов'язаний мотив пошуку втраченого раю, що асоціюється з початком повернення ліричного героя до сакрального центру (цикл «На тихі води, на ясні зорі»).

Унаслідок дуалістичного сприйняття дійсності автор виявляє амбівалентне ставлення до ночі, що має антропоморфну та зооморфну іпостасі. Ця міфологема як п'ятьма ніч пов'язана з первісними стра-

¹ Черкасенко С. Ф. Поезії. С. 267.

хами перед невідомим, злом, відчайдушністю, божевіллям, смертю; як час кохання та любовців – із любов'ю, випробуванням пристрастю, окриленням ліричного наратора. С. Черкасенко створив свій символічний міфосвіт Царства Ночі.

Особливе місце в поетичній спадщині С. Черкасенка належить міфологемі сонця, яка актуалізує в ліриці міфопоетичні сенси – це джерело світла, центр буття та інтуїтивного знання, втілення волі. Воно орієнтир на життєвому шляху, з яким асоціюється мотив праведної життєвої дороги, осяяної сонцем (поезія «Наш шлях»). Міфологема сонця в експресивному ідіостилі С. Черкасенка має істотні ознаки близнюкового міфу про створення людини Сонцем, із яким у поезії «Два брати» пов'язуємо мотив побратимства. Зміну політичної ситуації в країні, відновлення й утрату державності України поч. ХХ ст. С. Черкасенко передає баладою «Бранка» як міф про кінцеве викрадення Змієм (архетип загарбника) дівчини-України.

У поезії С. Черкасенка, що є відгуком на події Національної революції, не лише продовжується традиційний фольклорний ряд символів (Краси-Дівчини й Нені-України, чорних круків тощо), а й з'являються нові значеннєві образи, як-от Спрут. Цей не знаний у народному бестіарії восьминіг із циклу «Спрут» – на перший погляд, несподівана, проте історично вмотивована реінкарнація лютого воєрога Дівчини-України.

Під час характеристики лірики декодовано міфопоетичні аспекти літературної урбаністики С. Черкасенка. Поет із міфологемою міста, що набула ознак демонічного світу, співвідносить есхатологічні значення. В урбаністичній поезії місто є світом спричиненого людьми хаосу (цикли «Усміх міста», «Діти міста»), ворожого для людини: цей світ затягує людей, змінює їх духовно й фізично. У свідомості ліричного героя володарем міста є космогонічний змій. Також міфологема міста асоціюється із жорстокою силою ідола Молоха, що вимагає нових і нових жертв («Діти міста»). Таке місто нагадує новочасні Содом і Гомору, мешканці яких потонули в розпусті.

Отож, лірика та ліро-епос С. Черкасенка демонструє синтез традиційного й модерного міфотворення, поєднуючи сакральне, національне та політичне.

Список використаних джерел

1. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
2. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
3. Євшан М. Й. Критика. Літературознавство. Естетика / Упоряд., передм., прим. Н. Шумило. Київ: Основи, 1998. 658 с.
4. Єфремов С. О. Історія українського письменства / Худож. оформл. В. М. Штогриня. Київ: «Феміна», 1995. 688 с.
5. Мошноріз М. М. Літературна урбаністика С. Черкасенка-лірика (міфопоетичний аспект). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 8. С. 88–93.
6. Мошноріз М. М. Міфологема води в поезії С. Черкасенка. Вісник Донецького національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки. Вінниця: ДонНУ, 2015. № 1–2. С. 172–177.
7. Мошноріз М. М. Міфологема дзвону в поезії С. Черкасенка. Міжнародна науково-практична конференція «Мова та культура: сучасні аспекти співвідношення» 24–25 листопада 2017 року, м. Одеса. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 12–15.
8. Мошноріз М. М. Міфологема ночі в поезії С. Черкасенка. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2015. № 19. Том 2. С. 36–39.
9. Мошноріз М. М. Міфопоетика творчості Спиридона Черкасенка: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 20 с.
10. Мошноріз М. М. Патріотичні інтенції міфопоетики С. Черкасенка-лірика. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 24. Т. 1. С. 39–42.
11. Мошноріз М. М. Функціонування солярних міфів у поезії С. Черкасенка. Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: Гуманітарні науки. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. № 2(49). С. 32–37.
12. Мошноріз М. М., Радомська Л. А. Реалізація есхатологічного міфу у творчості С. Черкасенка. Innovative pathway for the development

- of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 687–713.
13. Хоткевич Г. Літературні враження. Літературно-науковий вісник. 1909. Річник XII. Том XLV. Книжка 1. С. 131–146.
14. Черкасенко С. Ф. Поезії / Упоряд., вступ, ст. і прим. О. К. Бабишкіна. Київ: Рад. письменник, 1990. 292 с.
15. Черкасенко С. Ф. Твори: в 2 т. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1: Поезія. Драматичні твори / Упоряд., примітки та передмова О. Мишанич. 891 с.
16. Moshnoriz M. The archetype of the mother in the poetic world of S. Cherkasenko. Innovative Management of Business Integration and Education in Transnational Economic Systems: Collective monograph. Riga: ISMA, 2023. P. 181–189.

4.3. Іменники-юкстапозити української термінології з рівноправними компонентами

Радомська Людмила Анатоліївна

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри мовознавства

Вінницький національний технічний університет

Швидкий темп життя, потужний вплив інформатизації та комп'ютеризації, тенденція до спрощення інформації для широкого загалу спричиняють мовні явища, пов'язані з прагненням називати складні явища одним поняттям, якомога коротше. Тяжіння до скорочення понять особливо помітне в українському словотворі – на рівні складних слів, зокрема іменників-юкстапозитів. Юкстапозицію визначають як «активний спосіб творення компактних за структурою лексичних одиниць, що вможливають економно та сконденсовано виразити складне явище в одному понятті», а іменники-юкстапозити – як «складання, поєднання двох чи більше слів без сполучних голосних з обов'язковою ознакою їхнього оформлення – дефісним правописом»¹.

¹ Радомська Л. А. Критерії визначення лінгвального статусу іменників-юкстапозитів як самостійних лексико-граматичних одиниць. *Вісник Житомирського*